

Vítězslav PRCHAL

Sídlo a jeho pán. Rezi denční strategie hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka ve druhé čtvrtině 18. století

Abstract: *The study deals with the residential strategies pursued by Count Franz Karl Swéerts-Sporck, an heir of Franz Anton Sporck, one of the most remarkable figures of the first third of the 18th century. Count Swéerts-Sporck differed from his socially highly active predecessor; he was a representative of the rural nobility, an efficient economist with good asset management as the main philosophy of life. He purposefully resigned from public career; however, he owned a great deal of land as well as a numerous and well-developed residential network of ten facilities, after completion. The study uses daily calendar records made by the Count's Hofmeister Seeman in order to reconstruct Swéerts-Sporck's itinerary between 1740 and 1747. These data serve to illustrate Count's movements around his residences and the actual degrees of use of these residences. Swéerts-Sporck's case is also confronted to the existing typical opinion of the aristocratic residential network, which, however, stems from investigations into the situation before the Battle of Bílá hora (White Mountain) and only in the highest circles of political and cultural elites. F. K. Swéerts-Sporck's residential regime shows some stark differences not only from this widely accepted model in professional literature, but also from the residential strategy favoured by his predecessor F. A. Sporck, from whose legacy Swéerts-Sporck dissociate himself clearly.*

Key words: nobility – Bohemia – Franz Karl Swéerts-Sporck – 18 century – itinerary – residences

Šlechtická sídla jako nepřehlédnutelný fenomén spjatý s životem této exkluzivní společenské vrstvy poutají badatelskou pozornost již nějakou dobu. Od prvotních prací, motivovaných vlastivědným, topografickým a částečně i kulturně historickým zájmem přes snahu podchytit jejich architektonický a umělecký potenciál z hlediska dějin umění cesta vedla ke zhodnocení jejich možností jako zdroje informací k dějinám hmotné kultury.¹ Od počátku devadesátých let 20. století se pod silícími zahraničními vlivy začalo více prosazovat i širší pojetí šlechtického sídla jako přirozené součásti majitelova časoprostoru, v němž se utváří a odehrává jak veřejná, tak soukromá sféra aristo-

1 Z nedostatku místa cituji alespoň souhrnné několikavazkové encyklopedie a přehledy ilustrující zmíněný vývoj. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I–XV*, Praha 1851–1906; Ladislav HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I–VII*, Praha 1981–1988; Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech I–IV*, Praha 1977–1982; Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska I, A–I, Praha 1994, II, J–N*, Praha 1999; Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995, zejm. s. 222–358.

kratova života.² Šlechticovo sídlo je nejen nezbytným centrem hospodářské a administrativní správy panství, ale také místem, v němž se odehrávají a inscenují politické akty, potažmo další společenské události určené zrakům veřejnosti, díky čemuž má samo o sobě reprezentativní hodnotu, cíleně vytvářenou vlastníkem.³ Vedle toho je však také vnímáno v souřadnicích životního cyklu pána domu a jeho rodiny, když slouží jako nezbytné zázemí pro jejich běžný každodenní život.⁴ Ne každý zámek (měřeno optikou nejzámožnější vrstvy nobility, disponující více objekty tohoto druhu) však mohl plnit všechny naznačené funkce beze zbytku.

Do popředí tak zákonitě vystupuje otázka skutečného využívání šlechtických sídel v souvislosti s kulturními, politickými a ekonomickými aktivitami jejich majitelů. Iniciální roli na poli domácího bádání sehrál Jaroslav Pánek, který, ukotven v tehdy jednoznačně preferovaném výzkumu šlechty předbělohorského období, zformuloval tezi o rezidenční síti aristokratických sídel. Její princip tkvěl v tom, že každému objektu v této jakési „rezidenční pyramidě“ byla – odstupňovaně od dvou pomyslných vrcholů v podobě hlavní venkovské rezidence a paláce v zemské metropoli – přiřazena jiná specifická funkce (obránná, správní, reprezentační, odpočinková atp.).⁵ Toto pojetí rezidenční sítě se stalo trvalou součástí domácího diskurzu a bylo dále rozvíjeno některými studii, vycházejícími opět z reality předbělohorského království.⁶

Do víceméně neproblematizované modelové představy o struktuře aristokratických sídel a jejich využívání posléze razantně vstoupil Petr Maťa, který na základě postupné byrokratizace domácí nobility na počátku 17. století poukázal na přesun v těžišti soustavy

2 Průkopnické místo v tomto směru náleží sborníku z konference, konané na počátku devadesátých let v Ústí nad Labem. Viz Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*, Ústí nad Labem 1992.

3 Naposledy Jiří KUBEŠ, *Reprezentativní funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)*, dizertační práce HŮ JCU, České Budějovice 2005.

4 Takové je převládající pojetí aristokratického sídla např. u jedné z nedávných syntéz výzkumu dějin předbělohorské domácí šlechty. Viz Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002, zejm. s. 169–259.

5 Jaroslav PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: L. Bobková (ed.), *Život*, s. 9–13.

6 Výběrově např. Václav LEDVINKA, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*, in: L. Bobková (ed.), *Život*, s. 28–40. V souvislosti s interakcí šlechtického dvora a poddanského města TÝŽ, *Rezidenční města pánů z Hradce v 16. a na počátku 17. století (Poznámky ke vztahům šlechtického a měšťanského prostředí v epoše renesance)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku*, Prostějov 1997, s. 119–134; Petr VOREL, *Rezidenční síť pánů z Pernštejna v 15. – 17. století*, Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 4, 2002, s. 37–49; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= *Opera historica* 7), zejm. příspěvky Milana Svobody (*Rezidence pánů z Redernu na přelomu 16. a 17. století*, s. 201–222), Zdeňka Vybírala (*Rezidence a dvůr pánů z Ludanic ve druhé polovině 16. století*, s. 383–407) a Tomáše Knoze (*Rezidence a dvůr Karla staršího ze Žerotína*, s. 409–439).

sídel politicky aktivních šlechticů jednoznačně ve prospěch paláců v hlavním městě monarchie (Praha, Vídeň).⁷ Jeho vývojová interpretace, založená z velké části na konkrétním příkladě Adama mladšího z Valdštejna, však nebyla následována podobně laděnými přezkumnými analýzami pro následující období, byť se zejména v posledních letech zájem o barokní aristokracii druhé poloviny 17. a 18. století ve srovnání s předchozí érou výrazně prohloubil. Navzdory tomu je nutné konstatovat, že studií, jež by se zabývaly vývojem aristokratické sídelní soustavy tohoto období, není v žádném případě mnoho. Být na možné směry bádání v mnohovrstevnaté problematice barokní rezidenční kultury upozornil již v roce 1992 Zdeněk Hojda,⁸ vyjma detailní práce Radmily Pavlíčkové o restrukturalizaci rezidenční sítě olomouckých biskupů po třicetileté válce (což je ale poněkud netypický případ vycházející z reality špiček církevní aristokracie se všemi jejími specifiky),⁹ jde z hlediska neuměnovědné produkce zatím stále o ojedinelé pokusy.¹⁰ Dosavadní trendy tak spojuje především několik momentů: Tiše se předpokládá, že pánkovsko-maťovský model rezidenční sítě by mohl být platný i po Bílé hoře,¹¹ navíc je zde patrná tendence transponovat situaci majetkově nejbohatší a politicky etablované elitní vrstvy aristokracie i do nižších šlechtických pater stavovsky hierarchizované společnosti. Přitom je zcela zřejmé, že to byla právě případná veřejná kariéra šlechtice, která zásadním způsobem deter-

7 Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Aristokratické rezidence*, s. 139–162.

8 Zdeněk HOJDA, *Rezidence české šlechty v baroku (několik tezí)*, in: L. Bobková (ed.), *Život*, s. 161–178.

9 Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Rezidenční síť olomouckých biskupů za Karla z Liechtensteinu-Castelkorna*, in: *Historická Olomouc* 13, 2002, s. 145–159; TÁŽ, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna*, Olomouc 2001.

10 Jiří KUBEŠ, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37–1689) v proměně*, *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities* 9, 2003, s. 55–87; Petra MAŠITOVÁ, *Rezidenční síť Jiřího Štefana, hraběte z Vrbna a Bruntálu, v Horním Slezsku*, *Střední Morava* 13, 2007, s. 15–26; Rostislav SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*, České Budějovice 2003 (= *Opera historica* 10), s. 331–354. Ivo CERMAN, *Mezi Vídní a Veltrusy (Rudolf Chotek a jeho letní rezidence)*, *Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka* 1, 2005, s. 92–97. Obecně Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 70–83 (kap. *Proměny využívání rezidenční sítě v raném novověku*).

11 „Zcela vymizel jejich [sídel, pozn. V. P.] politický význam, neboť původem „domácí“ či „cizí“ zemská šlechta byla vesměs loajální k panovnícké politice a snažila se spíše o upevnování subjektivního postavení u císařského dvora. Venkovské rezidence nebyly jejím hlavním sídlem, které se nacházelo zpravidla v městských palácích v Praze či Vídní. Tento vývojový trend byl zřetelný již v předbělohorské době a stal se zřejmě průvodním jevem formující se absolutní monarchie, v níž dvorský život regionálních aristokratických sídel postupně ztratil svou společenskou náplň a přesunul se do městských paláců situovaných při sídle panovníckého dvora či zemských úřadů. Ve východních Čechách byl takový vývoj zcela zřetelný.“ Petr VOREL, *Šlechtická aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600–1750)*, České Budějovice 1996 (= *Opera Historica* 5), s. 345–346. Zatím tak i nadále obecně platí autorova věta ze závěru studie, že „na základě pohledu na sídla barokní šlechty ve východních Čechách nelze činit závěry širšího dosahu, neboť dosud chybí srovnávací materiál pro širší komparaci“. Tamtéž, s. 354.

minovala podobu sídelního režimu konkrétního jedince. Ačkoliv urozců, dávajících z mnoha různých důvodů přednost usedlému způsobu života na venkově a realizujících se v lepším případě maximálně na úrovni krajské samosprávy, není zanedbatelný počet, o jejich pohnutkách a způsobu životního stylu mimo „záři reflektorů“ nevíme stále takřka nic. Je to svým způsobem pochopitelné, neboť platí úměra, že čím méně veřejně aktivní šlechtic, tím menší je šance, že se zachoval pramenný materiál, z něhož by bylo možné rekonstruovat míru využívání sídla/sídel. Bohužel ale ani v případě nejvyšší vrstvy domácí aristokracie neexistuje mnoho studií (a to ani pro předbělohorskou éru), které by předpokládaný model dělení času mezi několik rezidencí konfrontovaly s rekonstrukcí skutečného pohybu daného aristokrata.

Předkládaná studie má proto ambici poukázat na vývoj sídelní sítě a zejména míru jejího využívání v podání konkrétního aristokrata ve čtyřicátých letech 18. století, a to hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka. Pro tento účel se zdá být ideálním analytickým typem: Žil v době, které je výzkum aristokratické rezidenční kultury stále mnoho dlužen, byl dostatečně movitý na to, aby disponoval několika sídelními objekty, zároveň však nepůsobil v žádných vrcholných funkcích ani u dvora, ani v zemské samosprávě. V neposlední řadě je k dispozici adekvátní pramen, který umožní rekonstruovat základní synchronní i diachronní souřadnice šlechticova cestování v dané době. Tím jsou denní kalendářové zápisky hraběcího úředníka Tobiáše Seemana.¹²

Tobiáš Antonín Seeman (1679–1750) působil od roku 1726 jako hofmistr dvora hraběte Františka Antonína Šporcka (1662–1738) a poté i jeho pokračovatele a hlavní postavy následujících řádků, Františka Karla Swéerts-Sporcka. Důkladnějším představením Tobiáše Antonína Seemana i jeho diarií se zabývá úvodní studie tohoto svazku, proto jen v nezbytné míře zopakují několik důležitých skutečností. Zápisy se dochovaly téměř souvisle pro období let 1727–1747, tedy téměř pro celou dobu, co byl Seeman v úřadě. To a jejich každodenní frekvence z nich činí mimořádně vhodný materiál, umožňující sledovat vývojové rysy určitého jevu v širším časovém horizontu. Ač se při bližším porovnání Seemanovy zápisy z éry Šporcka a Swéerts-Sporcka obsahově značně liší, jedno mají společné. Nepochybně i z titulu své funkce věnoval hofmistr Seeman stabilní a bedlivou pozornost aktivitám své vrchnosti včetně informací, v jakém prostředí (míněno geograficky) se tyto odehrávají. Z uvedených důvodů jsou diaria hofmistra Seemana unikátním pramenem, který umožní vrhnout světlo na skutečnou frekvenci pobytu konkrétního šlechtice na jeho zámcích.

12 Ostatně již Petr Maťa ve zmiňované studii hovoří v souvislosti s výzkumem migrace šlechty o denících jako o „nejpřesvědčivějším a nejsnadněji zpracovatelném“ zdroji informací. Viz P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, s. 141.

Pojďme si ale ze všeho nejdříve v základních konturách představit pána, majitele a tvůrce rezidenční sítě.

„Pán sídel“ – František Karel Swéerts-Sporck

František Karel Rudolf hrabě Swéerts-Sporck (14. 10. 1688 – 30. 11. 1757) je nejen ve srovnání se svým mimořádně významným předchůdcem v obecném historickém povědomí osobou v podstatě neznámou. Dosavadní vědecká produkce mu věnovala pouze dvě závažnější odborné studie.¹³ Zájem o Swéerts-Sporcka se navíc takřka dokonale koncentroval jen na jednu tvář šlechticovy osobnosti, na tu, která jej ukazuje jako zdatného, zapáleného, až vizionářského hospodáře.¹⁴

Rod Swéertsů se objevil na počátku 15. století v měšťanských kruzích Brabantska, jedna jeho větev se v polovině 17. století v osobě Františka Jana Swéertse usadila v Dolním Slezsku, když byla krátce před tím za vojenské zásluhy nobilitována do stavu svobodných pánů.¹⁵ Syn z této linie, pojmenovaný po otci, vzešel ze sňatku císařského plukovníka a vojenského velitele Szolnoku Františka Karla Swéerts-Reista (1654–1692) s Annou Marií Sabinou, rozenou Šporkovou. Rody Swéerts-Reistů a Šporků byly již v této generaci značně provázané – Anna Marie Sabina byla sestrou Františka Antonína Šporka (takže František Karel Swéerts-Sporck byl jeho vlastní synovec), Šporkova manželka Františka Apolonie byla zase rodnou sestrou Františka Karla Swéerts-Reista.¹⁶

13 Ferdinand MENČÍK, *Das ökonomische System des Grafen Swéerts-Sporck*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 37, 1899, s. 233–286; Josef HANZAL, *Významný zemědělský ekonom 18. století F. K. Swéerts-Sporck*, Vědecké práce zemědělského muzea 20, 1980, s. 85–99, jehož základ v podstatě tvoří zestručněný a modernizovaný Menčíkův text. V jednotlivinách, zejména faktografického rázu, rovněž uvádí řadu nepřesností. Několik odstavců Swéerts-Sporckově hospodářské činnosti také věnuje ve své spíše popularizující práci Josef HAUBELT, *České osvícenství*, Praha 1986, s. 144–149.

14 Poslední dobou se situace naštěstí začíná měnit, zejména v souvislosti s výzkumem servitského řádu, jehož byli oba manželé štědrými podporovateli. Pozvolna se tak začíná rýsovat i jiná, duchovní tvář Františka Karla i Anny Kateřiny Swéerts-Sporcků. Srov. Veronika ČAPSKÁ, *A Publishing Project of her Own: Anna Katharina Sweerts-Sporck as a Patroness of the Servite Order and a Promoter of Devotional Literature*, Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické Fakulty Univerzity Karlovy v Praze 1, 2011, s. 67–80. Okrajově se manželům věnuje TÁŽ, *Představy společenství a strategie sebezprezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613–1780)*, Praha 2011. Nové informace slibuje poskytnout i chystaná edice denních kalendářových záznamů hofmistra Seemana.

15 OTTŮV *slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí XXIV*, Praha 1906, s. 462–463. Okrajově též Pavel PREISS, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003, s. 35.

16 Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich XLII*, Wien 1880, s. 24, genealogická tabulka před s. 23.

Jako druhorozený byl František Karel určen k duchovní dráze, byl vysvěcen a díky obratné rodičovské politice získal již v deseti letech post kanovníka (1698) ve vratislavské dómské kapitule. Nakonec ale vše dopadlo jinak, beze sporu i čilým přičiněním strýcovým. Hrabě Špork se totiž nehodlal zcela smířit se zánikem svého rodu a erbů, a když po novorozenecké smrti jediného syna (1699) hledal ideálního manžela, který by pojal za choť mladší dceru Annu Kateřinu (1689–1754) a za své myšlenky, plány a vize Šporkovy, padla volba právě na Františka Karla svobodného pána Swéerts-Reista. Poté, co se vzdal naplánované církevní dráhy, a po předchozím papežském dispensu kvůli vysokému stupni příbuznosti se roku 1712 vzali. Swéerts-Reist se tím ze synovce stal nejen zetěm, ale později i adoptivním synem.¹⁷ Strýc-tchán-otec si jej osvojil, a jakožto mužského potomka ustanovil univerzálním dědicem svého majetku a rodového predikátu. Z Františka Karla Swéerts-Reista se tak zrodil Swéerts-Sporck, navíc ještě císařem roku 1715 (jistě za zprostředkování Šporkova) povýšený do říšského hraběcího stavu.

František Karel se ale od svého předchůdce, despotického a ješitného estéta, toužícího po společenském lesku svém i svého jména, lišil, jak jen mohl. Tím ale není řečeno, že by nebyl známý, jen ve zcela jiné oblasti. Proslul jako vzdělaný ekonom, úspěšný reformátor, agrární inovátor a hospodář, jako propagátor kameralistických myšlenek, ovšem nikoliv jako ten, který by jen pustě teoretizoval: Své zásady si nejprve zkoušel v praxi na vlastních panstvích, o čemž nám Seemanovy deníky přináší vskutku požehnaně důkazů. Rozumné hospodaření (*prudentia economica*) tvořilo podle svého šířitele uvážlivé nakládání s přírodními zdroji i s lidským potenciálem. Swéerts-Sporckův ekonomický systém byl založen zejména na pěstování píce a promyšleném chovu dobytka, jehož plemena si k tomu účelu dovezl třeba i ze Švýcarska. Právě pícninářství a dobytkářství bylo pro něj základem veškeré zemědělské výroby, k níž patřila ještě další čtyři odvětví v podobě polního hospodářství, zahradnictví, rybníkářství a lesnictví. Vše se navzájem podporovalo: Na krmi-

17 Mírně řečeno nestandardní okolnosti sňatku těchto dvou lidí, které již u současníků vyvolaly značný zájem ne nepodobný společenskému skandálu, nesou i po letech některé rysy šestákového románu. František Antonín Špork, vyvíjející hrubý nátlak na oba mladé snoubence, zejména pak na svou dceru, jež trvale odmítala sňatek a chtěla se stát po vzoru starší sestry řeholnicí, se nezastavil opravdu před ničím. Díky tomu a vysokému stupni příbuzenství odmítl sňatku požehnat litoměřický generální vikář. Špork však prosadil svou a sňatek byl uzavřen, ovšem způsobem vzpírajícím se vši legalitě – v nevysvěceném klášterním kostele v Kuksu knězem postrádajícím lokální pravomoc (ordinovaný hradištský farář se odmítl Šporkova podniku zúčastnit), nadto ještě v tu dobu suspendovaným pro dočasnou amnézii, který hned po obřadu raději prchl ze země. Špork přesto však nakonec přes papežského nuncia prosadil *ex post* uznání sňatku. Jako počátek vztahů mezi manželi a autokratickým otcem však tyto brutální příhody jistě nepůsobily nejdylčtější a nelze se příliš divit některým budoucím snahám dědiců o emancipaci od odkazu zemřelého hraběte. K okolnostem sňatku P. PREISS, *František Antonín Špork*, s. 108–110; Heinrich BENEDICT, *Franz Anton Graf von Sporck (1662–1738): Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen*, Wien 1923, s. 35; Milena LENDEROVÁ – Jitka RADIMSKÁ, *Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*, in: Milena Lenderová (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 140–141.

vo pěstoval trávu z holandského semene dovezeného z Amsterdamu a švýcarského Luzernu, dále řepu a zejména pak v našich podmínkách novinku, kterou představoval jetel. K orbě zavedl technicky dokonalejší pluh, stelivo ze stání dobytka aktivně využíval k hnojení půdy a tak dále.¹⁸ Právě panství Lysá nad Labem za jeho doby získalo slávu svými vysokými výnosy jako vzorový zemědělský statek.¹⁹ Jeho reputace jako úspěšného praktického ekonoma byla koncem čtyřicátých let 18. století již tak velká, že když se za svého pobytu ve Vídni na podzim 1746 seznámil s nejvyšším kancléřem Království českého hrabětem Bedřichem Harrachem, přijal po vzájemné dohodě funkci jakéhosi hospodářského supervizora harrachovských českých panství (Vlkava v sousedství Lysé a dvě krkonošská panství Jilemnice a Horní Branná) s cílem zlepšit jejich správu a zvýšit výnos. Reformním pokusům u Harrachů se poté věnoval na přelomu čtyřicátých a padesátých let paralelně se snahou o pozvednutí vlastního panství v Kardašově Řečici.²⁰

Ze Swéerts-Sporckovy činnosti se zachovalo několik praktických i teoretických spisů, kterak efektivně řídit hospodářství. K těm prvním patří vlastní popis novoberštejnského panství nebo hospodářská instrukce pro polní hospodářství na panství Jilemnice, k těm druhým rukopis z roku 1740 s názvem *Jak by se mohlo milé vlasti od značného úpadku poněkud odpomoci (Unverschreiblichen, nur ganz kurz Synopsis, wie dem lieben Vaterland in dem sehrverfallenen Stand einigermassen könnte abgeholfen werden)*.

Františka Karla Swéerts-Sporcka rozhodně nelze považovat za nějakého dogmatického technokrata. Právě naopak. Jeho „*Seelenwirtschaft*“ (vlastní termín, kterým označoval své hospodaření) v sobě pevně spojuje stránku ekonomickou i morální. Hospodářství mu ve své podstatě nebylo cílem, ale jen prostředkem k dosažení blahobytu těla i duše.²¹ Dobrý hospodář nekončí u hromadění majetku a kapitálu, jeho vyšším směřováním je zajistit štěstí vlasti skrze péči o obecné dobré své i svých poddaných. I z těchto důvodů také značně kritizoval životní styl domácí šlechty, která většinou pobývala mimo své statky v palácích v Praze nebo ve Vídni, cestovala a vedla nákladný společenský život, místo aby se plně věnovala správě svých statků, nad kterými pak podle něj měli veškerou moc nespohlehliví, konzervativní a nezřídka i líní úředníci, již nebyli nijak významně zainteresováni na co nejefektivnějším hospodářství.²²

18 Podrobněji J. HANZAL, *Významný zemědělský ekonom*, s. 88–90.

19 Eminentní zájem Swéerts-Sporcka je však již mnohem staršího data. Určitou reputaci již zřejmě měl v době svatby s Annou Kateřinou Šporkovou, proto postupně přebíral do své hospodářské správy některá panství (Konojedy, Lysá nad Labem) ještě za života Františka Antonína Šporcka. Viz F. MENČÍK, *Das ökonomische System*, s. 233, zde ovšem s věcnou chybou, neboť také uváděné berštejnské panství nepatřilo hraběti Šporkovi.

20 Podrobněji tamtéž, s. 253–286.

21 J. HANZAL, *Významný zemědělský ekonom*, s. 87.

22 F. MENČÍK, *Das ökonomische System*, s. 234–239.

Sám byl pak přímo ztělesněním svých myšlenek. Vyjma postu boleslavského krajského hejtmána za panský stav, který zastával v letech 1732–1738,²³ v zásadě rezignoval na veřejnou kariéru v úřadech, cele se věnoval životu na venkově bez skvělých společenských kontaktů a nákladných reprezentačních aktivit, místo toho se koncentroval k naplnění životního ideálu osobní správy svých statků. Představoval tedy přesně ten typ venkovských hrabat „druhé kategorie“, o nichž toho stále zatím mnoho nevíme.

Jak mohl naznačit právě dokončený stručný biografický medailon, František Karel Swéerts-Sporck se celým svým životem, filozofií a postoji značně odlišoval od svého strýce, tchána a adoptivního otce Františka Antonína Šporcka. Domnívám se, že tato diference bude dobře patrná i na způsobu, jakým hrabě nakládal se svými rezidencemi, i na možných důvodech jejich (ne)využívání.

Hraběcí sídla

František Karel Swéerts-Sporck disponoval koncem čtyřicátých let 18. století v té době již zkonsolidovanou sítí deseti sídel (ovšemže nestejně kvality), což ho řadilo ke spíše zamožnějšímu panstvu. Chceme-li ale zjistit, jak, případně zda vůbec, byly jeho jednotlivé rezidence nějakým způsobem odstupňované a kterým příkládal větší důležitost, mohou nám být nápomocny, z nedostatku jiných pramenů, především inventářů, zejména dva podpůrné ukazatele: Jednak míra stavební činnosti, kterou hrabě svým zámkům věnoval, jednak četnost využívání k svému pobytu. Z těchto důvodů bude nyní vhodné si alespoň stručně představit všechny swéerts-sporckovské rezidence, a to pro větší přehlednost v pořadí, v jakém je hrabě získával.

Konojedy

Severočeské panství Konojedy na Litoměřicku se dvěma sídly (zámky v Konojedech a ve Valkeřicích) o rozloze 828 ha získal do rodového majetku zakladatel rodu, císařský generál Jan Šporck, roku 1650. Za sumu 117 000 zl tehdy získal vedle Lysé nad Labem svou nejstarší pozemkovou državu v království, která měla ve šporckovské, respektive swéerts-sporckovské rodině zůstat až do roku 1804.²⁴ Tehdy bylo konojedské panství prodáno

23 Národní archiv (dále NA) Praha, Česká dvorská kancelář, kart. 334, seznamy krajských hejtmánů a jednání o jejich obnovení. Za tuto informaci jsem díkem zavázán Petru Maťovi z Vídně.

24 P. PREISS, *František Antonín Šporck*, s. 22.

Sulzerům z Fuldy.²⁵ Přesto ale vždy platilo za odlehlou državu, relativně vzdálenou od jádra rodového majetku ve středním Polabí, kam panstvo nezajíždělo zrovna příliš často. Pro Františka Antonína Šporcka nebyly Konojedy objektem sídelního zájmu, pobýval-li v těchto končinách, volil zpravidla ubytování na valkeřickém záměcku. Za to mu poskytovalo zcela jiný typ služeb, a sice jako tranzitní místo vytvářející zázemí pro organizaci při nejlepší pololegální dovozu luteránských knih ze sousedního Saska.²⁶ Možná i proto není stavební historie Konojed zrovna bohatá na informace. Někdy ve druhé polovině 17. století bylo původní panské sídlo stavebně upraveno a na konci devadesátých let 17. století dospěl František Antonín Šporck k rozhodnutí fundovat na svém dominiu dva špitály. Vedle toho známějšího na hradištském panství měl být druhý právě v Konojedech. Roku 1696 bylo rozhodnuto o zřízení kostela a špitálu s místem pro 45 chudých. Do jaké míry byla tato aktivita úspěšná, není zcela zřejmé, přesto zde i nadále musela existovat nějaká forma panského sídla. Hovoří pro to při nejmenším dvě okolnosti. Když se František Karel Swéerts-Reist oženil se Šporckovou mladší dcerou, předával mu hrabě postupně některé své državy do administrátorské správy a jako sídelní panství jim byly určeny právě Konojedy. Objevuje-li se hrabě Swéerts(-Sporck) v Seemanových diariích před rokem 1739, je to zpravidla poměrně zřídka a nejednou je u takových zápisů uvedeno, že za „*Jeho Excelenci*“ (míněn František Antonín Šporck) přicestoval právě z Konojed. Vedle toho po celou dobu sledovaných let bylo v Konojedech dislokováno správní a hospodářské centrum panství a i ve čtyřicátých letech při svých občasných návštěvách hrabě Swéerts-Sporck pobýval spíše v Konojedech než na Valkeřicích (viz Příloha 1). I sám Seeman Konojedy využíval při svých inspekčních cestách. O podobě a rozsahu sídelního objektu však nejsme blíže zpraveni.²⁷

Konojedský zámek se tedy v duchu vize Františka Antonína Šporcka mohl proměnit ve špitál jen částečně, a to jistě ne hned roku 1700 (tehdy císař schválil Šporkův první nadační záměr), spíše až po roce 1738.²⁸ Je však dobře možné, že šporckovský špitál v Konojedech nevznikl vůbec. Druhá špitální nadace z roku 1711 tu první (realizovanou jen na papíře) vlastně rušila a v ní již o Konojedech nepadlo ani slovo.²⁹ Na špitální tradici místa nicméně svým způsobem navázal František Karel Swéerts-Sporck, který zde vyvinul zajímavou stavební aktivitu, ovšem nikoliv aktivitu rezidenční. Roku 1746 zde v souvislosti se zázračným uzdravením svého jediného syna a dědice Jana Kristiána fundoval

25 Ladislav HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, severní Čechy*, Praha 1984, s. 210.

26 Tamtéž, s. 47.

27 Známa anonymní veduta konojedského špitálu a kostela z roku 1720 zobrazuje spíše ideální než reálnou podobu lokality.

28 P. PREISS, *František Antonín Šporck*, s. 47, ale se špatnou datací císařského svolení.

29 K tomu podrobněji studie Ladislava Svatoše v tomto čísle časopisu.

servitský klášter pro 26 mnichů. První řádoví bratři údajně přišli do Konojed následující rok, Seemanovy záznamy však jsou v tomto směru podezřele nesdílné. Samotná velkorysá stavba budov kláštera zhruba na půdoryse, jak jej známe dnes, začala roku 1752 a byla zakončena o deset let později. Seemanovy zápisky nám tak k ní již nemohou být nápomocny. Klášter však neměl dlouhého trvání, padl za oběť josefínským reformám a byl roku 1786 zrušen. Budovu posléze odkoupil Jan Kristián Swéerts-Sporck, který obecně vynikal mnohem komplexnější stavební aktivitou než jeho otec František Karel, a interiéry přestavěl na zámek, lépe vyhovující nárokům na bydlení panstva. Nejpozději v této souvislosti zcela zanikly i starší uvažované pozůstatky zámku-špitálu z doby Františka Antonína Šporka.³⁰

Valkeřice

Ves ve Valkeřicích byla ze správního hlediska součástí konojedského panství. O tamním nevelkém panském sídle máme ještě mnohem dřívější zprávy. Asi roku 1701 zde František Antonín Špork nechal vystavět barokní zámeček, který byl i později, po roce 1710, rozšiřován. Jeho podobu snad mohl ovlivnit stavitel Zachariáš Hoffmann,³¹ jenž pro Šporka tehdy realizoval kostel v Merbolticích, vesnici oddělené od Valkeřic jen nízkým hřebenem. Ve službách hraběte a posléze i jeho dědiců však Hoffmann působil dlouhodoběji, byť spíše nárazově, jak mj. dokládají Seemanova diaria.

Podle dobového vyobrazení (viz níže) šlo o patrovou budovu ve tvaru písmene U. Hlavní průčelí s průjezdem uprostřed a s věží opatřenou cibulovou bání bylo obráceno k příjezdové aleji, jež spojovala zámeček na mírné vyvýšenině s kostelem sv. Barbory (zlikvidován roku 1975) a obcí. Průčelní trakt, obrácený k východu, ukrýval v patře reprezentační sál, zdobený malbami s neznámým motivem. Zámecký dvůr, lemovaný arkádami na vnitřní straně křídel budovy, přecházel v nevelký okrasný park. Dekorativní funkce upravených křovin a květin byla také využita ve formě jakýchsi předzahrádek po obou stranách vstupu do objektu.

Vše nasvědčuje tomu, že právě ve Valkeřicích mělo být na úkor centra panství v Konojedech situováno hlavní šlechtické sídlo.³² Hrabě Špork zde údajně postavil i malé dřevě-

30 Pavel VLČEK – Dušan FOLTÝN – Petr SOMMER, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 309–310; L. HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 210.

31 P. PREISS, *František Antonín Špork*, s. 47.

32 Takovou optiku, spíše však nezáměrně, přebírají i některé moderní přehledy. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001 heslo Konojedy postrádá, heslo Valkeřice však na s. 488 nalezneme.

né divadlo.³³ Valkeřice ale protěžoval i z jiného důvodu, a tím byla jeho známá lovecká vášeň. Zdejší mírně zvlněná krajina s řadou polí, luk a nízkým podrostem byla totiž k těmto aktivitám přímo ideální, zejména pak k čizbě.³⁴ Hrabě zde občas během lovecké sezóny pobýval a v okolí nechal vybudovat několik čihadel, jak se nás ostatně snaží přesvědčit i anonymní veduta Valkeřic a okolí vzniklá před rokem 1712.³⁵ Právě po roce 1712 však v souvislosti s předáním konojedského panství Šporkovu zeti časy Valkeřicím přívětivě nakloněné pomalu, ale jistě končí. Byť sice shodou okolností právě ve valkeřickém kostele byl litoměřickým kapitulním vikářem po zmíněných nestandardních okolnostech veřejně prohlášen sňatek Anny Kateřiny Šporkové a svobodného pána Swéerts-Reista za právoplatný, František Karel o ně nejevil valný zájem. Roku 1721 dokonce část zámku podlehla demolicí, aby takto získaný materiál posloužil k novostavbě farního kostela sv. Barbory, realizované v letech 1724–1728 opět stavitelem Hoffmannem.³⁶ V nějaké omezené podobě ale zbytek objektu obytnou funkci zcela neztratil, neboť i ve čtyřicátých letech 18. století při svých sporadických návštěvách tohoto odlehlého koutu dominia jej hrabě Swéerts-Sporck několikrát využil k noclehu a hofmistr Seeman ve svých diariích i nadále hovoří o valkeřickém zámku. Během 19. století však byla znehodnocena i zbývající část objektu a do dnešních dní se nedochovaly než nepatrné fragmenty.

Nový Berštejn

Novoberštejnské panství o rozloze přes 2800 ha představovalo první samostatnou akvizici Františka Karla Swéerts-Sporcka, kterou ani nezdědil, ani nevyženil, ani ji nedostal darem, ale sám si ji vybral a zakoupil. Zámek Nový Berštejn coby hlavní panské sídlo leží na návrší ani ne kilometr od přirozeného správního centra panství, městečka Dubá. Na tomto místě jej jako nevelký renesanční objekt nechal po roce 1547 postavit Adam Berka

33 Např. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4, T-Ž*, Praha 1982, s. 173.

34 K Šporkovým loveckým zájmům Tomáš HALÍK, *Lov ptáků a jiné zvěře za doby hraběte Fr. Ant. Sporcka*, Benátky nad Jizerou 1938–1939. Detailní a pramenně bohatý text (žel však bez odkazů, protože vycházel ve dvanácti pokračováních jako „kratochvilné“ čtení v místním tisku) ale sleduje situaci téměř výhradně jen na lyském panství.

35 V popředí veduty, která patří do onoho známého cyklu vyobrazení šporkovských sídel, vidíme dokonce čihaře s uloveným ptactvem, aby ani divák nepochyboval o lovecké hojnosti zdejšího kraje. Rytiny hrabě Špork posléze využíval k výzdobě knih, které nechal svým nákladem tisknout, ale objevují se i jinde. Rytina Valkeřic (podobně jako rytiny všech dalších hraběcích sídel) byla použita v první edici Šporkova vlastního životopisu, viz Ferdinand van der ROXAS, *Leben Eines Herzlichen Bildes Wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit, Welches Gott in dem Königreich Böhmen in der hohen Person Sr. Hoch-Grafl. Excellenz Herrn Herrn Frantz Antoni, des H. Röm. Reichs Grafen von Sporck, ... allen Frommen zu Einem Beyspiel aufgerichtet hat*, Amsterdam (ve skutečnosti Norimberk) 1715, rytina za s. 43, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 34.923.

36 E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4*, s. 173.

z Dubé jako náhradu za zpustlý hrad Starý Berštejn.³⁷ Berkovské panství bylo po Bílé hoře zkonfiskováno, záhy přešlo do rukou frýdlantského vévody a ve třetí vlně konfiskací, tentokrát valdštejnských, jím byl roku 1634 odměněn jeden z organizátorů generalissimovy vraždy, irský plukovník Walter Butler. Někdy v druhé dekádě 18. století prošel původní berkovský zámček barokními stavebními úpravami, které mu vtiskly modernější ráz dle nových požadavků doby.³⁸

A právě v této fázi zakoupil panství v roce 1723 od hraběte Theobalda Václava Butlera František Karel Swéerts-Sporck, který nikterak velký ani architektonicky cenný novoberštejnský zámek podrobil radikální přestavbě, jež mu v podstatě přinesla dnešní podobu. Objekt byl zvýšen o jedno patro a ke střednímu křídlu (původní berkovský zámek) byly přistavěny dva boční přízemní trakt, čímž vznikl před zámkem čestný dvůr. Relativně jednoduchá architektura hlavního traktu dostala mansardovou střechu a věžičku uprostřed, střední rizalit pak disponuje vstupním portálem s barokním ostěním.³⁹ Rovněž, zcela v duchu Swéerts-Sporckova ekonomického uvažování a v intencích, které mělo panství plnit v následujících letech, vznikl na prostoru před zámkem rozlehlý komplex hospodářských budov, stájí, užitkových zahrad, sadů apod.⁴⁰ V držení Swéerts-Sporcků byl zámek s panstvím až do roku 1810, kdy jej koupili Valdštejnové a přivtělili ke svému sousednímu dokeskému panství.

Díky těmto počínům bylo panství Nový Berštejn nejen první samostatnou koupí Františka Karla, ale také zároveň disponovalo jediným z významnějších sídel, na kterém se – jak vyplývá z představení dalších objektů – hrabě stavebně realizoval.

Na další velký pozemkový zisk si musel počkat příštích 15 let. Nezasloužil se však o něj ani tak sám, jako spíše jeho tchán. Dne 30. března 1738 zemřel v Lysé František Antonín Šporck a dle jeho závěti veškerý movitý majetek, zahrnující mimo zmiňované Konojedy ještě panství Lysá nad Labem, (Choustníkovo) Hradiště – Kuks a palác v zemské metropoli připadl univerzální dědičce dceři Anně Kateřině s manželem.⁴¹

37 L. HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 350. O době vzniku nejstarší podoby novoberštejnského zámku však není jasno, P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 393 např. udává až rok 1596.

38 L. HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 350–351.

39 Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 1, A–J*, Praha 1977, s. 331.

40 F. MENČÍK, *Das ökonomische System*, reprodukce plánu okolí berštejnského zámku na s. 248.

41 Úmrtní záznam v Státní oblastní archiv (dále SOA) Praha, Sběrka matrik, Farní úřad Lysá nad Labem, sign. M 14/9-19. Opis Šporckovy závěti v Státní okresní archiv Hradec Králové, Biskupský archiv Hradec Králové, inv. č. 376, sign. IV O 3, kart. 40.

Lysá nad Labem

Spolu s úrodným a dobře zvelebeným lyským panstvím, čítajícím rozlohu 3105 ha, přešel do Swéerts-Sporckových rukou i největší sídelní objekt, jaký kdy vlastnil, srovnatelný jen s později přikoupeným zámekem v západočeských Lnářích. Právě Lysou nepochybně můžeme označit za hlavní venkovskou rezidenci rodu, mj. i proto, že podle zmínek v Seemanových diářích (nejstarší inventář zámku se dochoval až z konce 18. století.)⁴² byly na Lysé (na rozdíl od Kuksu nebo Konojed) k dispozici vnitřní reprezentační prostory, nezbytné pro každou významnou aristokratickou rezidenci – dvě velké jídelny, rozměrný hlavní sál v druhém patře středního traktu, ale také hraběcí zbrojnice (částečně asi převezená z Kuksu, kde měl František Antonín Špork sbírku loveckých zbraní, byly zde ovšem i větší kusy v podobě polních děl, což již v realitě poloviny 18. století nebylo v privátních šlechtických zbrojnicích zcela běžné)⁴³ či knihovna. Výjimečné postavení ve struktuře rodinných sídel Lysé přiznával i zesnulý hrabě Špork, jenž v závěti stanovil, že právě na toto panství má být vázán rodový peněžní fideikomis ve výši 300 000 zl.⁴⁴ V neposlední řadě je třeba vzít v úvahu výhodnou geografickou polohu nedaleko Prahy, kam bylo možné bez větších potíží dorazit během půl dne jízdy.

V roce 1647 císařský generál Jan Špork získal tehdy komorní panství Lysá nad Labem se zpusťšeným zámekem po „návštěvě“ Švédů darem od Ferdinanda III. coby svůj první pozemkový majetek. Následně byl zámek opraven a znovu zobytněn. Z této první stavební periody se zachovalo jednopatrové východní křídlo. Hlavní stavební perioda je ale spojena až s Františkem Antonínem Šporkem, který zámek v Lysé od základu přestavěl do víceméně dnešní podoby. Zámecký komplex získal vrcholně barokní podobu, interiéry bohatou výmalbu a štukovou dekoraci, před zámekem byl založen augustiniánský klášter a obnoven zámecký park, ve městě pak založen nový kostel.⁴⁵ Stavební činnost hraběte

42 SOA Zámorsk, Rodinný archiv (dále RA) Šporků, inv. č. 435, kn. č. 10, inventář vybavení všech swéerts-sporckovských rezidencí z roku 1797 (*Haupt Inventarium aller in denen obrigkeitlichen Schössern aufn Lande und in deren gräflichen Gebauen der Stadt Prag befindlichen Mobilien und verschiedenen Einrichtungen, A. 1797*).

43 O vztahu Františka Antonína Šporka ke zbraním zatím existují jen popularizační, byt vesměs kvalitní texty: Vladimír DOLÍNEK, *Lovecké zbraně F. A. Sporcka*, Střelecký magazín 2001, č. 1, s. 20–21, č. 2, s. 18–19; Ctirad BENEŠ, *Puška hraběte Šporka*, Střelecká revue 1999, č. 12, s. 30; Miroslav MIČHÁLEK, *Hrabě F. A. Špork a jeho lásky*, Střelecká revue 1969, č. 3, s. 26–27; *Kapitoly z dějin pražského puškařství. Na vrcholu baroka*, Střelecká revue 1975, č. 10, s. 16–18. O dělech ve zbrojnici, které se na podzim 1741 půjčovaly do Prahy na obranu proti invazním vojskům, Knihovna Národní kulturní památky Hospital (dále NKP) Kuks, inv. č. 6986, Seemanovy zápisy k 13. a 14. 10. 1741.

44 Materiály ke zřizování fideikomisu z let 1738–1744 uloženy v SOA Zámorsk, RA Šporků, inv. č. 9, kart. 1. Spisy swéerts-sporckovského peněžního fideikomisu u centrálních úřadů však začínají až v roce 1790. Viz NA Praha, Fideikomisní spisy, sign. VII E 44 (F 46/98), kart. 544.

45 František BAREŠ, *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Mladoboleslavském*, Praha 1905, s. 158–165; Josef VOJÁČEK, *Stavby hraběte F. A. Šporka v okolí Lysé nad Labem*, in: Bo-

Šporka se tedy vyznačovala mnohem velkorysejším, propracovanějším a ucelenějším přístupem, který se *de facto* týkal nejen samotného zámku, ale celého rezidenčního areálu i města v jeho těsné blízkosti, aby tak byly naplněny dobové standardy kladené na hlavní venkovské sídlo zámožného aristokrata. S péčí věnované Lysé hrabětem Šporkem pak poněkud kontrastuje přístup Františka Karla Swéerts-Sporcka, který se do architektury zámku nijak významně nepodepsal, byť jej v jiných směrech hojně využíval. Poslední představa lyského zámku je spjata opět s jeho synem Janem Kristiánem Swéerts-Sporckem v poslední čtvrtině 18. století, který zjevně na rozdíl od otce měl potřebu nejen se stavebně podepsat na podobě hlavní rodové rezidence, ale zdá se, že i lépe rozuměl „přidané hodnotě“ šlechtického stavebního mecenátu.

Swéerts-Sporckové drželi Lysou nad Labem až do poloviny 19. století, kdy ji byli nuceni, jsoouce postaveni před holou realitu stále se prohlubující ekonomické krize rodu, prodat a přestěhovat se na Kuks. Vzhledem k našemu tématu je však podstatnější, že za doby Františka Karla Swéerts-Sporcka se právě Lysá stala jakousi demonstrací kontinuity s předchozí érou, dlužno ale dodat, že demonstrací značně osamocenou. Předešleme již nyní, že jako jediné z někdejších sídel svého tchána/otce ji Swéerts-Sporck významněji využíval.

Kuks – Hradiště

To však ani v nejmenším nemůže platit o rezidenčním komplexu v Kuksu, někdejší takřka „srdeční“ záležitosti Františka Antonína Šporka. Proslulý víceúčelový areál lázní, zámku, špitálu a rodové hrobky v Kuksu není třeba nijak zvlášť představovat. Byl již předmětem mnoha popisů, úvah a analýz – jmenujme alespoň brilantní práci Pavla Preisse, v níž mají kukské lázně své výsostné místo.⁴⁶

leslavsko, Mladá Boleslav 1947, s. 336–355; Josef HANZAL, *Šporkova Lysá*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 105–117.

46 Kuksu se vzhledem k jeho centrálnímu významu pro Františka Antonína Šporka více či méně věnuje téměř každá z významnějších prací o tomto muži (ke stěžejním pracím dosavadní šporkovské produkce viz článek Jindřicha Koldy v tomto svazku). Z novějších pojednání si díky svému komplexnímu pohledu na budování a význam kukských lázní stále zachovává přední místo P. PREISS, *František Antonín Špork*, s. 221–324. V mnoha věcech je však poplatný starší a rovněž vynikající práci Benediktové. Poněkud nekritický pohled přináší Oldřich VAŇURA, *Šporkův Kuks 1. poloviny 18. století*, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2007, 2008, s. 54–58. V doposud ne zcela doceněných souvislostech dobového utváření barokní krajiny a problematiky její současné ochrany představuje Kuks Jan HENDRYCH, *Krajina bývalého nadačního panství Choustníkovo Hradiště, její příběh, proměny a souvislosti. Péče o historickou krajinu světového významu*, Zprávy památkové péče 68, 2008, s. 302–308.

Hradištské panství odkoupil roku 1665 generál Jan Špork od držav náchodských Piccolominiů,⁴⁷ sám jej však v zásadě nevyužíval. Teprve po roce 1695 na zelené louce po obou březích Labe nedaleko Stanovic postupně rostl jedinečný barokní urbanistický lázeňský, společenský a duchovní areál. Základní podoba kukského údolí byla za účasti několika předních umělců té doby dovršena roku 1717 dostavbou kostela, hraběcí hrobky a špitálu na pravém břehu Labe, i když se v dalších úpravách pokračovalo i během první poloviny dvacátých let. Kuks po svém dobudování bezesporu patřil k nejoblíbenějším rezidencím Františka Antonína Šporcka, hrabě zde trávil většinu roku.

Vlastní hraběcí rezidence stála na levém břehu Labe a nebyla nikterak rozsáhlá – dvoupatrová budova přibližně čtvercového půdorysu byla postavena roku 1710, v průčelí se nacházel nevelký rizalit se čtyřmi pilastry zdobený kamennou plastikou rodového erbu (ta se, na rozdíl od zámku, strženého v roce 1901, dochovala dodnes), v přízemí byl před průčelím předsazen masivní portikus nesoucí balkón, na nějž byl přístup z prvního patra. V něm se rovněž nacházel velký sál zdobený štukami a malbami.

Po smrti Františka Antonína Šporcka však společenská gravitace Kuksu a frekvence pobytu tamních hostů rapidně upadla, k čemuž svým dílem přispěla i ničivá prosincová povodeň dva roky po smrti hraběte, která významně zpusťovala část areálu.⁴⁸ Nová vrchnost o odlehlý a pro ně ničím zajímavý areál nejevila pražádný zájem, což jednoznačně vysvětluje ze Seemanových diaríí – mezi lety 1740 a 1747 byl hrabě Swéerts-Sporck na Kuksu pouze jednou, zhruba na dva týdny na přelomu října a listopadu v roce 1743. Tehdy po vyhraném soudním sporu proti Kristýně Alžbětě z Obernitz,⁴⁹ v němž se ve své podstatě hrálo i o hradištské panství, dohlížel na to, aby byla Šporkova špitální nadace bezproblémově uvedena do chodu.⁵⁰ Dokonce i sám Tobiáš Seeman, cestující z pověření panstva leckde, na Kuks po roce 1740 osobně zavítal taktéž jenom jednou, a to doslova na otočku, když zastupoval panstvo na slavnosti uvedení milosrdných bratří do kukského konventu na konci května 1744.⁵¹ Jinak se komunikace omezovala na písemný styk, případně úřední cesty hradištského hejtmana a představitelů kukského konventu za vrchností na Lysou a Berštejn.

V případě Kuksu je třeba také brát v potaz, že faktickým uvedením nadace do chodu v roce 1743 respektive 1744 se Hradiště stalo nadačním panstvím a veškeré jeho výnosy

47 Kupní smlouva z roku 1665 v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 3485.

48 Povodeň roku 1740 reflektoval mj. i Tobiáš Antonín Seeman. K recepci počasí v Seemanových denících viz příspěvek Jana Munzara a Vítězslava Prchala v tomto svazku.

49 K tomu podrobněji článek Michaely Buriánkové v tomto svazku.

50 K počátkům Šporkovy špitální nadace viz studii Ladislava Svatoše v tomto svazku.

51 Dne 30. 5. 1744 vyjel Seeman z Lysé a přespal v Sadové. Dne 31. 5. dorazil na Kuks, aby hned následující den, tj. 1. 6., odjel zpět do Lysé, kam po noclehu v Dymokurech doputoval o den později. Viz NKP Kuks, inv. č. 6990.

sloužily k zabezpečení chodu hospitalu. Poté, co se hraběnka Anna Kateřina na vlastní žádost zřekla funkce administrátorky, milosrdní bratři zodpovídali i za hospodaření na panství.⁵² Na druhou stranu *de iure* bylo Hradiště i poté Swéerts-sporckovským panstvím, rod si navíc podržel právo koinspekce nadace. Nejenže ve správě panství i nadále figurovali staří hraběcí úředníci, se kterými (zejména s hejtmanem) František Karel Swéerts-Sporck kontakty nepřerušil, ale stále ještě disponoval panským sídlem v Kuksu, kam, kdyby byl chtěl, mohl kdykoliv zajet. Po roce 1744 tedy Swéerts-Sporckové do značné míry ztratili nad panstvím přímou kontrolu, neznamená to však, že by byly veškeré vazby zpřetrhány.

Palác na Novém Městě pražském

Městská rezidence Swéerts-Sporcků stojí na docela prestižním místě, v sousedství někdejšího kláštera irských františkánů v Hyberské ulici. Ta platila za jeden z důležitých „bulvárů“ Nového Města, jenž vedl od Horské brány v novoměstské bastionové fortifikaci k Prašné bráně na Starém Městě.

Pozdější Swéerts-Sporckův palác vyrostl na městišti původně tří domů po roce 1694, kdy jej za vynaložení poměrně značných nákladů vybudoval Karel Jáchym Breda. Dvoupatrový palác vizuálně značně převyšující okolí dostal monumentální průčelní fasádu o deseti okenních osách a dvou průjezdech, rytmicky členěnou vysokými pilastry s korintskými hlavicemi. V této podobě nám jej ještě zachycuje i známá Wernerova rytina z doby kolem roku 1740. Na samém konci 17. století, roku 1699, koupil palác od hraběte Bredy František Antonín Šporck, který jej učinil významným kulturním centrem a zpočátku také – zejména v prvních dvou dekadách 18. století – relativně často využívanou rezidencí. Ze stavebního hlediska na něm ale žádné zásadní úpravy nerealizoval, stejně tak ani František Karel Swéerts-Sporck. Teprve až představitel další generace rodu hrabě Jan Kristián pokračoval ve svém započatém programu přestaveb rodových sídel i v Praze a palác výrazně rozšířil nákupem bočních parcel a také přestavěl, a to dokonce hned třikrát.⁵³ Velkolepá přestavba, byť alespoň zpočátku motivovaná nejspíš praktickou nutností po značném poškození objektu pruskými dělostřelci při obléhání Prahy roku 1757, naznačuje, že pozice pražského paláce v rezidenční síti Jana Kristiána Swéerts-Sporcka byla asi mnohem důležitější než v případě jeho otce. A právě poslední Swéerts-Sporckovy

52 Podrobněji studie Ladislava Svatoše v tomto svazku.

53 Dobroslav LÍBAL – Luboš LANCINGER, *Šporckovský palác v Hyberské ulici v Praze*, Umění 21, 1973, s. 65–73; Václav LEDVINKA – Bohumír MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 2000, s. 290–294.

úpravy z osmdesátých let 18. století vtiskly paláci dnešní podobu.⁵⁴ Nedlouho po smrti Jana Kristiána však byli jeho potomci nuceni z finančních důvodů celý palácový komplex roku 1803 prodat.

Ziskem tchánova dominia se tedy majetková základna Františka Karla Swéerts-Sporcka po roce 1738 nejen notně zvětšila, ale také na nějaký čas stabilizovala. Třetí a poslední fázi geneze hraběcí rezidenční sítě můžeme pozorovat mezi lety 1743 a 1746, kdy postupně zakoupil další tři panství, z nichž dvě nejpozději pořízená možná trochu překvapivě ležela zcela mimo oblast, v níž byla soustředěna většina dosavadní rodové pozemkové držby.

Vidim – Kokořín

Vidimsko-kokořínské panství koupil hrabě Swéerts-Sporck 17. září 1743 od Jana Václava z Bubna a Litic za částku patrně menší než 120 000 zl, když první nabídku z 27. července učiněnou v této výši podle Seemanova svědectví odmítl.⁵⁵ Navzdory těmto detailním informacím jsou jakékoliv známé pramenné zprávy o stavbě zámku ve Vidimi a Kokoříně až žalostně skoupé. Předpokládá se, že vidimský zámek, pozdně barokní jednopatrovou stavbu ve tvaru písmene T, velké hospodářské předzámčí a rozlehlý zámecký park založil až František Karel Swéerts-Sporck jako náhradu za starou zchátralou tvrz (dvoupatrové pseudobarokní křídlo na východní straně bylo postaveno až koncem 19. století, čímž zámek získal dnešní půdorys široce roztáhlého písmene H).⁵⁶ Písemnosti uchovávané v rodinném archivu Šporků však v tomto směru mlčí a patrimoniální archiv velkostatku je zachován až pro první polovinu 19. století.⁵⁷ I jindy sdílné Seemanovy záznamy o jakýchkoliv stavebních aktivitách neposkytují žádné informace. Je tedy možné, že se začalo stavět až po roce 1747, či spíše, a to se mi jeví jako pravděpodobnější, že zá-

54 Růžena BAŤKOVÁ a kol., *Umělecké památky Prahy II. Nové město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 198, s. 546–547.

55 NKP Kuks, inv. č. 6989, zápis k 27. 7. 1743: „Frühe nach der heiligen mesß Ihro [gnaden] gnädiger herr mit dem tauber herrn pfarrer in der landauer chaisen nacher Widim gefahren, dem herrn graff Ssubna eine visite zugeben, ... zu mittag allda gespeist. Nach dem essen umb die felder spatziren gangen, der graff Ssubna Ihro gnaden gnädigen herrn das guth Widiem und Kockorzim per 120 000 flr. zuverkauffen angetragen, welchen antrag aber Ihro gnaden gnädiger herr nicht nicht [!] accerptiret. Umb 7 uhr abents Ihro gnaden gnädiger herr von Widim wieder abgefahren, umb halbe 11 uhr in der nacht wieder in Perstein angelanget.“ Zápis k 17. 9. 1743: „...Heüthe haben Ihro gnaden gnädiger herr Widim und Kockorzim von graffen Bubna kaufft.“

56 E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4*, s. 225–226.

57 Václav PITUCHA, *Rodinný archiv Šporků*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 237–273. Fond Velkostatek Vidim – Kokořín je uložen ve Státním oblastním archivu v Praze. Viz Zdenka WIKKEOVÁ, *Velkostatek Vidim – Kokořín, 1823–1850*, archivní inventář, Praha 1967.

mek v Horní Vidimi v nějaké podobě existoval již za Bubnů z Litic a hrabě Swéerts-Sporck, který se ostatně na zdejší panství osobně nijak zvlášť nevyskytoval, jej jen využil jako zázemí pro úřednictvo.⁵⁸

Co se týče druhého z panských sídel v Kokoříně – nejistoty přetrvávají. Původní centrum panství, kokořínský hrad, byl po třicetileté válce zařazen mezi místa, která se nesměla opravovat a postupně chátral až do toho stavu, že v době koupě panství Swéerts-Sporckem byl již pokládán za zříceninu.⁵⁹ Malou jednopatrovou a architektonicky nijak zajímavou budovu kokořínského záměčku, sloužící jen ke správním účelům, prý postavili Swéerts-Sporckové někdy v polovině 18. století. Tolik strohé informace, které jsou k dispozici, více se o tom v odborné literatuře nedočteme.⁶⁰ Ovšem dle vlastních slov hofmistra Seemana nejspíše v říjnu 1745 již kokořínský záměček stál.⁶¹ Buď jej tedy musel hrabě Swéerts-Sporck vystavět za zhruba dva roky mezi zářím 1743 a říjnem 1745, opět bez zjevného zájmu jinak všímavého Seemanova pera, anebo i zde již budova existovala v předchozí éře. Jedná se o dlouhé patrové křídlo obklopené rozsáhlým hospodářským dvorem, z jejíhož zhruba středu kolmo na západ vyrůstá krátké křídlo o dvou okenních osách s (patrně pozdější) vížkou s bání a ochozem uprostřed střešního hřebene.

Ze Seemanových kalendářů zřetelně vysvítá, že Vidim a Kokořín užíval hrabě Swéerts-Sporck zejména jako tranzitní zastávku na přespání při četných cestách mezi Lysou a Novým Berštejnem.⁶² Rozprodej většiny rodových panství na počátku 19. století postihl i Vidim s Kokořínem a Swéerts-Sporckové je roku 1807 postoupili knížatům Arenbergům.

58 L. HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 510 uvádí: „Datum stavby 1696, podle letopočtu na brance ve zdi parku, nevzbuzuje mnoho důvěry. Pozdně barokní sloh budovy naznačuje, že zámek byl postaven teprve v polovině 18. století za Swéerts-Sporcků.“ V tom je shoda s převládajícím názorem. Nicméně P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 496 uvádí jako holý fakt, paradoxně s odkazem na právě citovanou pasáž, že ve Vidimi stál záměček již od roku 1696. Zdá se však, že Vlčkův údaj bude mít k pravdě blíž.

59 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XV. Kokořínsko, Vltavsko a jihozápadní Boleslavsko*, Praha 1927, s. 111–112.

60 L. HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 206.

61 NKP Kuks, inv. č. 6991, zápis k 9. 10. 1745: „...umb 8 uhr Ihro gnaden gnädiger graff, ich, der haußwürttschaffter, Beütler und Gelineck, in der chaisen auff Wilkow, Neuhöffel und Kockorzim gefahren, das viehe und den feldtbau in augenschein genommen, in kockorzimer schlößfel etwas gesßen, umb 4 uhr von dannen wieder abgefahren, umb 7 uhr zu Perstein wieder ankommen...“

62 Právě tranzitní funkce však je jedním z důvodů nákupu statků, jak můžeme dobře vidět na Swéerts-Sporckově případě. Podobnou funkci zřejmě plnil i dolnorakouský Staatz za držení rodem Colloredo-Wallsee (Jiří KUBEŠ, *Colloredové z Wallsee a jejich pokus o integraci do prostředí panovnického dvora v habsburské monarchii (Edice instrukcí Jeronýma Colloreda o výchově jeho nejstaršího syna z let 1723-1725)*, Sborník prací východočeských archivů 11, 2007, s. 40–41), na starším příkladě rožmberského Miličina totéž dokazoval Jaroslav PÁNEK, *Benešov – tranzitní město posledních Rožmberků*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 1984, s. 187–210.

Lnáře

Podobně přesně jako u předchozího případu jsme díky Seemanovi zpraveni i o nákupu co do rozlohy 6399 ha jednoho z vůbec největších Swéerts-Sporckových panství s centrem v západočeských Lnářích. Hrabě jej koupil v říjnu 1745 od Šebestiána Františka Künigla. V té době byly ve Lnářích již dva zámecké objekty. Renesanční starý zámek s obrannými prvky z původní tvrze sloužil jako byty úřednictva. Nový barokní zámek, který začal stavět Aleš Ferdinand hrabě Vratislav z Mitrovic, k roku 1686 dokončili Černínové (Humprecht Jan a Tomáš Zacheus) podle plánů Giovannioho Battisty Maderny. Ten navrhl čtyřkřídlou dvouposchodovou stavbu ve tvaru pravidelného obdélníku. V průčelním traktu s průjezdem do dvora je nad vikýřovitým štítem s hodinami umístěna na hřebeni střechy věžička, v ose naproti ní pak ze zahradního traktu vystupuje hmota hranolové věže, která je však výškou zdíva horizontálně v souladu s obvodovou stěnou zahradního křídla a nepřevyšuje tak hmotu stavby.⁶³ Průčelní trakt navíc zahrnoval sled reprezentačních prostor vrcholící monumentálním ústředním sálem nad průjezdem, který zcela dle dobových obvyklých kritérií postupoval dvě patra. Klenba sálu je zdobena mimořádně kvalitním štukovým dekorem a malbami, čerpajícími inspiraci z antických příběhů (Hefaistonova dílna, hořící Troja, na ústředním nástropním výjevu pak shromáždění olympských bohů).⁶⁴ Drobné stavební úpravy ještě realizoval hrabě Leopold Künigl roku 1727, ty však nijak výrazněji nezměnily charakter celku.⁶⁵

Ač se jednalo bezesporu o jeden z nejreprezentativnějších zámeckých objektů, který hrabě Swéerts-Sporck získal, co do velikosti, architektonické kvality i složení vnitřních prostor srovnatelný prakticky jen s Lysou nad Labem, necítil potřebu do zámecké budovy nijak stavebně zasahovat, ani na něm významněji nepobýval (vyjma období bezprostředně po koupi v druhé polovině listopadu a prvních čtrnácti dnů v prosinci roku 1745 – viz Příloha 1). Tak nás alespoň informují poslední dochované tři roky Seemanových kalendářů. Je třeba však přiznat, že práce s hofmistrovými zápisky zde naráží na své limity, které mohou výslednou skutečnost značně zdeformovat. Nevíme totiž nic o využívání zámku po roce 1747, ať už Františkem Karlem Swéerts-Sporckem, nebo jeho synem.

Zmínkou o „*mladém pánu*“ Janu Kristiánovi, jak ho hraběcí hofmistr zpravidla nazýval, přecházíme k možné odpovědi na důležitou otázku, proč hrabě vlastně panství, naprosto oddělené a dost vzdálené od jeho pozemkové domény, vůbec kupoval? Existuje několik stop, jež naznačují, že rozlehlé, ekonomicky soběstačné panství s úrodnými pol-

63 Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, K-O, Praha 1978, s. 301–302.

64 Srov. Květa KRÍŽOVÁ, *K výzdobě interiérů zámku Lnáře*, *Zprávy památkové péče* 62, 2002, č. 2, s. 31–34.

65 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 353.

nostmi a hojností chovných rybníků i odpovídajícím reprezentativním sídlem nezamýšlel František Karel využívat sám, nýbrž jej chtěl předat svému jedinému (jedinému přeživšímu) synovi jako jeho vlastní sídlo poté, co se ožení, a před tím, než převezme celé dědictví po rodičích. Například zde oficiálně začínala kavalírská cesta Jana Kristiána, obecně považovaná za přechod k dospělosti.⁶⁶ A právě ve Lnářích se konala svatba s Marií Barborou z Bubna a Litic.⁶⁷

Ani lnářské panství však nepřechalo prohlubující se finanční problémy zadluženého rodu po smrti Jana Kristiána Swéerts-Sporcka a bylo na počátku 19. století, tak jako většina dalších, prodáno, konkrétně roku 1804 pasovskému biskupovi Leopoldovi Thunovi.⁶⁸

Kardašova Řečice

Jestliže nákup lnářského panství byl zřejmě výslednicí promyšlené úvahy směrem do budoucna, v případě pořízení posledního Swéerts-Sporckova majetkového přírůstku, kterým bylo panství Kardašova Řečice na Jindřichohradecku, již záměry hraběte tak jasné zdaleka nejsou. Zato ale můžeme díky Seemanovým zápisům sledovat téměř učebnicový příklad přechodu panství od jedné vrchnosti do rukou druhé takřka krok za krokem. Panství o rozloze 3842 ha koupil Swéerts-Sporck roku 1746 od Jana Václava hraběte Caretto-Millesimo na cestě z Vídně, kde se zdržoval během září a října. Na samém konci října dorazil hrabě František Karel do Řečice a zhruba se seznámil s panstvím. Dne 1. listopadu mu jej Caretto-Millesimo nabídl k prodeji, Swéerts-Sporckův agent Haimerle ihned sepsal kupní smlouvu, aby ji o dva dny později podepsali na neutrální půdě před svědky u hraběte Vratislava z Mitrovic na nedaleké Dírné. Hned následujícího dne bývalý majitel opustil panství a novopečená vrchnost se stěhovala do zámku. Bezprostředně poté, 5. listopadu, mu byli oficiálně představeni nejvyšší správní úředníci, jednal s nimi a převzal panství, po kterém následující čtyři dny cestoval a důkladně se seznámil s hospodářstvím. Vše skončilo potvrzením úředníků ve funkcích a následným odjezdem hraběte přes Dírnou do Prahy a na Lysou. Celkem si proces koupě a převzetí nového panství vyžádal 16 dní osobní přítomnosti hraběte (29. října – 14. listopadu 1746).⁶⁹

Co se týče vlastního zámku, literatura k jeho stavební historii je na informace více než skoupá. Je to architektonicky jednoduchá jednopatrová čtyřkřídlá budova s mansardovou

66 O „grand tour“ mladého Swéerts-Sporcka podrobněji studie Veroniky Čapské v tomto svazku.

67 K dalším náznakům, vedoucím k oprávněné domněnce, že Lnáře měly plnit úlohu rezidence Swéerts-Sporckova syna, tamtéž, pozn. 55.

68 Ladislav HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V, jižní Čechy*, Praha 1986, s. 123.

69 NKP Kuks, inv. č. 6993.

střechou na čtvercovém půdorysu okolo vnitřního nádvoří. První písemná zmínka o zámku pochází až z roku 1740, vystavěli jej asi Götzové nebo Jan Ferdinand z Kufsteinu po roce 1693. František Karel Swéerts-Sporck držel vzdálené panství jen velmi krátce, už roku 1752 jej zase prodal Františku Josefu Jungwirthovi,⁷⁰ aniž by tamní zámek nějak významněji využil pro svůj pobyt, neřku-li stavebně vylepšil nebo opravil.

Roku 1746, pouhý rok před tím, než končí dochované kalendářové záznamy hraběcího hofmistra Seemana, byla nákupem Kardašovy Řečice dokončena geneze pozemkového majetku Františka Karla Swéerts-Sporcka a tím i utvořena síť jeho sídel. Nyní můžeme přistoupit k zodpovězení otázky, jak často a s jakou frekvencí jednotlivé objekty hrabě v rámci svého cestovního itineráře využíval.

Hrabě Swéerts-Sporck na cestách

Již od počátku výzkumu kalendářů s poznámkami Tobiáše Antonína Seemana bylo zřejmé, že po roce 1738 se bude charakter a obsah zápisků měnit, ale myslím, že nikdo z členů výzkumného týmu neočekával, jak zásadní to bude zlom. Za života hraběte Františka Antonína Šporcka byl hofmistr Seeman skutečně ve středu společenského dění a spektrum běžných zaznamenávaných témat tomu také náležitě odpovídá. V tomto směru jde skutečně o svého druhu kroniku hraběcího života a o záznamy pestrého dvorského ruchu, hraběcích prestižních sociálních kontaktů a reprezentačních aktivit. Po roce 1738 se však typologie běžných témat radikálně mění: V souvislosti s nástupem Františka Karla Swéerts-Sporcka a jeho rozdílného způsobu života, hodnot a priorit začínají převažovat zápisky zcela rozdílného charakteru, popřípadě si Seeman ve větší míře poznamenává věci, na které před tím patrně vůbec nezbyl čas. Daleko častěji se tak objevují zprávy o soukromém životě samotného Seemana a jeho zdravotním stavu. Dalším zbrusu novým tématem, na které dříve nezbylo mnoho prostoru, o to více však vystupuje do popředí nyní, jsou nejrůznější poznámky, týkající se hospodářsko-zemědělských záležitostí hraběcího dominia, zprávy o chodu panství, vizitací dvorů atp., které doplňovaly již dříve značně frekventované informace o běžné Seemanově úřední agendě – s kým jednal, komu psal, v jaké záležitosti a podobně. Zároveň je zřejmé, že již nebyl v centru dvorského dění, v tak bezprostředním a velmi těsném kontaktu s panstvím, jako tomu bylo dříve. Jeho záznamy o hraběcím páru jsou již psány z mnohem většího odstupu a vlastně jsou dost monotónní – většina informací referuje o tom, kde byli na mši, kde a s kým se jedlo, kam jeli a kdy přijeli, případně kdo je navštívil (což se, pravda, nestávalo moc často – vyjma

70 L. HOSÁK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*, s. 103.

osob duchovních z okolí a příslušníků spřízněných církevních řádů, ti hraběcí pár navštěvovali pravidelně).

Právě na tento poslední druh záznamů, informující o cestování panstva, se zaměřím v následujících chvílích při pokusu o rekonstrukci míry využívání rezidenční sítě Františka Karla Swéerts-Sporcka. Použitelné budou v tomto směru jen zápisky z let 1740–1747, neboť za života Františka Antonína Šporcka se Swéerts(-Sporck) v poznámkách objevuje jen epizodicky a zřídka. A v tomto směru nám mají Seemanovy kalendáře opravdu co nabídnout. Systematické informace sledující místa pobytu hraběte tvoří integrální součást zápisů, jsou jednou z jejich nejdůležitějších náplní, až jakousi kostrou. Díky pečlivé ruce starého panského hofmistra můžeme mnohdy sledovat pohyb hraběte Swéerts-Sporcka s přesností až téměř na hodiny (zdaleka to však neplatí o Anně Kateřině Swéerts-Sporckové, ta zpravidla nebyla v ohnisku hofmistrova zájmu). Jen když se vrchnost pohybovala delší dobu mimo své statky (viz Příloha 1c), nebo když se Seeman z úřední povinnosti nemohl zdržovat na stejném místě jako panstvo, jsou jeho informace z pochopitelných důvodů skromnější. Ale i tehdy můžeme v základních konturách z nepřímých zmínek vyvodit, kde a jak dlouho se František Karel Swéerts-Sporck zdržoval. Díky tomu pramen poskytuje jedinečnou možnost poměrně věrně zrekonstruovat míru využívání jednotlivých rezidencí jejich šlechtickými majiteli a závěrem i načrtnout důvody rozdílné hierarchizace objektů i rolí, které jim byly přisouzeny.

„Statisticky“ pojaté výsledky analýzy pobytu hraběte Swéerts-Sporcka na jeho zámcích zpřístupňují tabulky v příloze. Ač takto matematicky vyjádřené mohou vypadat „neprůstředně“, při jejich interpretaci je třeba mít na paměti alespoň dva momenty. Za prvé není beze zbytku pokryta celá sledovaná perioda – pro 11 % z celkových 2921 dní Seemanovy zápisy neexistují, což ve finále zjištěné výsledky trochu deformuje. Nejpatrnější je to v letech 1744 a 1746, v nichž časová cézura činí 35,6 % (130 dní), respektive 30,4 % (111 dní). Druhé omezení spočívá v tom, že majetková základna hraběte Františka Karla nebyla ještě stabilizovaná, k jejímu dovršení došlo právě v polovině čtyřicátých let 18. století. Zejména pro poslední dvě přikoupená panství tak schází dostatečně dlouhý časový vzorek, aby vyřčené závěry mohly být reprezentativní a odhalily intence, které akvizici Lnářů a Kardašovy Řečice hrabě sledoval. Přesto i při vědomí právě řečeného se hlavní kontury sídelního režimu Františka Karla Swéerts-Sporcka zdají být zřejmé a můžeme si představit několik jeho nejdůležitějších parametrů.

Předně hrabě Swéerts-Sporck na svých cestách jen zřídka opustil pomyslný téměř rovnoramenný trojúhelník, definovaný třemi vrcholy v podobě tří rezidencí: Lysá nad Labem – Nový Berštejn – Praha, přičemž zvolené pořadí již také napovídá, jaká byla frekvence pobytu hraběte na jednotlivých sídlech.

Jednoznačně nejvyužívanější rezidencí, a to rozdílem několika tříd, byla Lysá nad Labem. Na lyském zámku trávil hrabě v součtu průměrně půl roku, málokdy to bylo méně – snad jen v letech 1743 a 1744, kdy je zaznamenán nápadný propad. Naopak v roce 1741 pobýval v Lysé téměř celý rok, jednak proto, že bylo nějakou dobu panství obsazeno pruskými jednotkami,⁷¹ jednak proto, že odsud, ze zázemí, sledoval probíhající soudní proces v Praze.⁷² Stejně tak v roce 1747 hrabě seděl na Lysé téměř celý rok, vyjma srpnového pobytu na Novém Berštejně a odjezdu na svou jihočeskou enklávu, kde se zdržoval v září a v říjnu. V tomto směru tak můžeme Lysou nad Labem, v rámci hierarchie swéerts-sporckovských sídel, jistě vnímat jako pomyslný středobod. Lysá nad Labem bezpochyby fungovala jako hlavní venkovská rezidence Františka Karla Swéerts-Sporcka, zároveň díky tomu sloužila i jako určitý symbol kontinuity s předchozí érou Františka Antonína Šporcka. Hned nutno ale dodat – jako jediný symbol, alespoň co se týče pozornosti věnované rezidencím.

Ostatní původně šporckovská sídla totiž hrabě Swéerts-Sporck až ostentativně přehlížel. Zvláště to může překvapit u pražského novoměstského paláce, který byl sice co do počtu třetím nejvyužívanějším sídlem, palác však sloužil vyloženě k nárazovým pobytům, a to téměř výhradně jen tehdy, bylo-li potřeba v hlavním městě osobní přítomnosti hraběte. Roku 1740 je tak František Karel Swéerts-Sporck v Praze takřka nepřetržitě pět měsíců, v roce 1741 polovinu prosince atd. V prvním případě to však bylo dáno rozvíhajícím se velkým soudním sporem s Kristýnou Alžbětou z Obernitz, kde bylo v sázce samotné hradištské panství. Ve druhém případě byla zase hlavní motivací podle všeho snaha osobní přítomností v Praze ihned po jejím dobytí nepřátelskými francouzsko-bavorsko-saskými vojsky za první slezské války minimalizovat škody, které by mohla okupační armáda napáchat. Jakmile však soud skončil, frekvence pobytu hraběte v metropoli rapidně klesá. Většinou pak pražský palác sloužil jako „přestupní stanice“ k přenocování na cestě odněkud někam,⁷³ nebo jako zázemí pro hraběcí úředníky (hofmistr Seeman, komorník Strobach aj.), když byli vysláni v neodkladných záležitostech do hlavního města. V některých letech (1745, 1747) hrabě novoměstský palác využil naprosto minimálně, v podstatě jen na přespání.

Ještě horší je pak situace na ostatních zděděných panstvích, tzn. Konojedy-Valkeřice a Kuks-Hradiště. O Konojedy, neřku-li valkeřický zámek, nejevil hrabě Swéerts-Sporck valný zájem, někdejší Šporkův lovecký zámeček nechal dokonce částečně strhnout. Osob-

71 Srov. Vítězslav PRCHAL, *Odtažený glosátor. Slezské války v diariích Tobiáše Antonína Seemana, hofmistra hraběte Swéerts-Sporcka*, in: Týž a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice 2011, s. 75–92.

72 Ke sporu podrobněji studie Michaely Buriánkové v tomto svazku.

73 Např. po roce 1745 využíval Swéerts-Sporck pražský palác jako zastávku k odpočinku a noclehu při cestách na svá jihočeská panství.

ně tam téměř nezajížděl – pobyty, které by byly aspoň trochu zaznamenáníhodné, můžeme ve sledovaných sedmi letech najít vlastně jen dva: V srpnu 1742 (zнову pak na tři dny v prosinci kvůli obnově rychtářů) a v červnu o rok později byl na Konojedech, ani v jednom případě souvislý osobní pobyt hraběte na panství nepřesáhl 10 dní. Jen při těchto dvou příležitostech strávil také dva či tři dny ve Valkeřicích. Vyžádala-li si to situace jindy, zajížděl do Konojed a Valkeřic z novoberštejského zámku stylem ráno tam a večer zpět.

Ještě více do očí bijící je situace v případě posledního zděděného panství – proslulých a kdysi tolik protěžovaných lázní v Kuksu. Zatímco za éry Františka Antonína Šporka můžeme bez ostychu mluvit o Kuksu jako o jeho dítku, o nejmilejším sídle a panství, kde trávil většinu roku, jeho nástupce byl za celých sedm let po smrti hraběte Šporka na Kuksu jednou jedinkrát, a to na přelomu října a listopadu 1743. Tehdy bylo třeba uvést do chodu Šporkovu špitální nadaci, což se bez osobní přítomnosti hraběte zkrátka neobešlo. Nikde není vidět zlom ve vývoji rezidenční sítě s nástupem nového panstva a jeho změněných priorit tak dobře, jako právě v Kuksu, který ležel zcela na okraji zájmu (nebo spíše až za ním) nové vrchnosti.

Jistě by to bylo možné vysvětlit i tím, že když byla konečně zrealizována Šporkova špitální fundace, stalo se celé hradištské dominium s Kuksem nadačním panstvím, jehož výnosy plynuly milosrdným bratřím, na něž později přešla i správa panství.⁷⁴ Zdánlivě tedy nebyl důvod k osobnímu pobytu panstva. Na druhou stranu právě svědomitá péče o co nejvyšší výnosy zajišťující chod bohulibé charitativní instituce by byla zcela v souladu se Swéerts-Sporckovým přesvědčením dvojjediného cíle jeho *Seelenwirtschaft*. To se však nestalo. Naopak, Anna Kateřina Swéerts-Sporcková, nepochybně po dohodě s manželem, se postu administrátorky nadace, viditelně ji spojující s otcovým duchovním dědictvím, při první příležitosti vzdala, byť se nikdy o osudy kukského hospitalu nepřestala zajímat. Osobně se domnívám, že téměř dokonalá ignorace kukských lázní a tamního sídla ze strany Swéerts-Sporcka a jeho manželky spíše spočívá v tom, že původní společenská role areálu, usilovně udržovaná Františkem Antonínem Šporkem a již tehdy vnímaná v těsné souvztažnosti s osobou podivínského hraběte, postrádala pro jeho dědice nejen atraktivitu a smysl, ale také patrně nechtěli být z mnoha důvodů vnímáni jako ti, kteří krácejí v otcových šlépějích. A právě Kuks jim mohl skvěle posloužit jako důkaz emancipace od Šporkova odkazu.

Nicméně i František Karel Swéerts-Sporck měl svou oblíbenou rezidenci. Troufám si s trochou nadsázky tvrdit, že to, co byl pro Františka Antonína Šporka Kuks, znamenal pro Swéerts-Sporcka Nový Berštejn u Dubé. Z několika důvodů. Počátky Nového Berštej-

74 Podrobněji studie Ladislava Svatoše v tomto svazku.

na jako hojně využívané rezidence patrně můžeme spojovat se Swéerts-Sporckovým jediným významnějším veřejným angažmá ve funkci hejtmana Boleslavského kraje v letech 1732 – 1738, tehdy zřejmě představoval jeho hlavní sídlo. Ale to samo o sobě k vysvětlení obliby u vrchnosti nepostačí. Předně se jednalo o jeho první panství, které si zakoupil sám, můžeme tedy důvodně předpokládat, že jej k němu poutal kvalitativně odlišný vztah než ke statkům původně tchánovým (nehledě k tomu, že *de iure* byla majitelkou zděděného pozemkového vlastnictví manželka Anna Kateřina). Za druhé, jak jsme mohli vidět, šlo v podstatě o jediný zámek, na kterém se hrabě významně stavebně realizoval (i v samotné Dubé fundoval roku 1744 vrcholně barokní kostel Nalezení sv. Kříže, o čemž Seemanovy zápisky bohatě svědčí).⁷⁵ A konečně, frekvence pobytu panstva na Berštejně je druhá největší hned za Lysou a vykazuje setrvalý stav. Téměř nebyl rok (vyjma let 1741 a 1746), kdy by hrabě na Berštejn aspoň jednou nezajel, daleko častěji tam ale trávil dobu mnohem delší – v letech 1743 a 1744 pobýval na Berštejně dokonce delší dobu než na Lysé, v letech 1742 a 1745 svůj čas mezi své dvě nejvyužívanější rezidence dělil skoro rovnoměrně. Trávil zde významné církevní svátky, Velikonoce, vánoční svátky apod., často a pravidelně sem jezdil na začátku a na konci zemědělské sezóny, aby osobně jako správny hospodář pohlídal, že se vše vyvíjí, jak má.

Majetková základna a tím i rezidenční síť Swéerts-Sporckova byla dlouhou dobu relativně neměnná. Určitou expanzi můžeme sledovat až kolem poloviny čtyřicátých let 18. století, kdy zřejmě ekonomika jeho dobře řízených panství (zejména Lysé a Berštejna) dlouhodobě vykazovala takový zisk, který mu umožnil majetkově expandovat během velmi krátkého časového úseku. Připomeňme, že roku 1743 nejprve koupil vidimsko-kokořínské panství v těsné blízkosti berštejnského panství, v listopadu 1745 západočeské Lnáře a přesně o rok později jihočeskou Kardašovu Řečici.

Co se týče sídel ve Vidimi a v Kokořině, ani zde není po roce 1743 patrná snaha je nějak významněji využívat vyjma toho, že při cestě na Nový Berštejn obědval nebo nocoval na svém.⁷⁶ Ojedinělý desetidenní souvislý pobyt ve Vidimi v červnu 1745 byl motivován prozaickými důvody dobrého hospodáře: Uprostřed sezóny hrabě osobně obhlížel úrodu na polích.

V případě Lnářů a Kardašovy Řečice nám dochované Seemanovy zápisky již neposkytují dostatek prostoru k hodnocení, ale i tady se zdá být nastoupený trend jasný. V momentě, kdy hrabě panství koupil, pobýval na nich zhruba 14 dní nepřetržitě a seznamoval se s tím, co to vlastně nakoupil, aby na ně dále již nezajížděl a většinu věcí řešil na dálku (výjimkou je snad jen čtrnáctidenní pobyt ve Lnářích a měsíční na Řečici v listopadu

75 NKP Kuks, inv. č. 6990, zápis z 27. 6. 1744 aj.

76 Před koupí Vidimi a Kokořína takto jako zastávku na cestě na Berštejn využíval servitskou rezidenci ve Skalsku.

1747). Navíc – když vezmeme v úvahu zmíněnou Swéerts-Sporckovu reformátorskou roli na harrachovských statcích po roce 1746, která si nejednou vyžadovala osobní inspekci ve Vlkavě nebo v Jilemnici, – se zdá být logické, že na cestování na vzdálená, jižně položená panství mu prostě nezbýval čas.

Závěr

Finální pokus o shrnující interpretaci zjištěných souvislostí může mít v zásadě dvojí vypovídací rovinu: osobní/konkrétní a do jisté míry i obecnou.

Ze svých deseti sídel hrabě Swéerts-Sporck ve čtyřicátých letech 18. století aktivně využíval vlastně jen tři. Možná ještě významnější je fakt, že i když cestoval mimo tuto trojici, jen výjimečně opustil na delší dobu svůj mikrosvět daný hranicemi vlastních panství. Ve sledovaných sedmi letech se to stalo vlastně jen šestkrát. Nejprve jel roku 1741 navštívit sestru do Kladska, k čemuž se v letech 1744 až 1746 přidal pravidelný několikátýdenní léčebný pobyt v Karlových Varech, nepochybně motivovaný vleklými zdravotními komplikacemi v roce 1743, které hraběti málem znemožnily osobní účast na korunovaci Marie Terezie.⁷⁷ Velmi důležitý je také tříměsíční pobyt u císařského dvora ve Vídni roku 1746.⁷⁸ Jednoznačná a trvalá orientace na pobyt na vlastním dominiu představuje jeden výrazný rys Swéerts-Sporckovy rezidenční strategie.

Tím druhým mohou být důvody, proč aktivně užíval jen ona tři zmiňovaná sídla. Pražský palác sloužil zcela pragmaticky jen jako nutné zázemí při vyřizování úředních, případně soudních záležitostí v Praze. Jinak sem František Karel nejezdil, ani kvůli „společenské sezóně“, ani kvůli zasedání sněmů apod. Ani jedno z toho zřejmě nepředstavovalo v jeho uvažování dobrý důvod. Oproti tomu Nový Berštejn a Lysá nad Labem tvořily jádro Swéerts-Sporckova ekonomického systému založeného na racionálním provázaném hospodaření za osobní účasti vrchnosti, která byla v tomto pojetí jakýmsi „manažerem“, jejíž osobní dohled nad hospodařením byl žádoucí a nutný, jak ostatně dosvědčují stránky Seemanových deníků. V tomto úhlu pohledu tedy byla preference právě těchto dvou sídel, resp. panství, navíc v relativně nevelké vzdálenosti od sebe, plodem zřetelně pragmatického, racionálního přístupu zcela v duchu životní filozofie a hospodářské politiky hraběte.

77 NKP Kuks, inv. č. 6989, zápisy z 9. – 14. 5.

78 Vedle toho evidujeme ještě nedlouhý pobyt na harrachovské Vlkavě v červenci 1747, kde se osobně seznamoval s chodem hospodářství, které měl pozvednout, a dvoudenní návštěvu Jana Adolfa Kounice v Zahrádkách u České Lípy v srpnu 1744. Veškeré další zjištěné pobyty Swéerts-Sporcka mimo vlastní panství nepřesáhly jednu noc.

Třetí výrazný rys Swéerts-Sporckovy rezidenční strategie spatřuji v rovině symbolické – právě na tomto případě lze docela dobře demonstrovat nikoliv nějaké udržování tradice z předchozí doby, jako to bylo obvyklé u jiných rodů (vzpomeňme alespoň na Slavaty a Černíny),⁷⁹ ale naopak pěstování naprosto vědomé a cílevědomé diskontinuity s předchozí érou Františka Antonína Šporcka, od něž se jeho dědic emancipoval i v mnoha jiných ohledech.

Co se týče obecnějšího vyznění Swéerts-Sporckova rezidenčního případu, vidím zde několik pozoruhodných momentů. Zaznamenaný nedostatek stavebních aktivit hraběte (vyjma Nového Berštejna po roce 1723 to platí o všech sídlech) můžeme, a měli bychom, interpretovat jako jakýsi indikátor majitelových preferencí ve vztahu k jeho rezidencím. Obecně však dobře koresponduje s tvrzením, že právě v polovině 18. století vinou zhoršující se finanční situace šlechty, jejíž reprezentační aktivity nebyly nadále kryty dostatečnou likviditou finančních prostředků, dochází mimo jiné k redukci investic do stavebních podniků a uměleckého mecenátu.⁸⁰ Přijmeme-li obraz hraběte Františka Karla jako uvážlivého hospodáře v nelehkých časech, neudiví jeho malá ochota financovat stavební úpravy četných sídel.

Jestliže svého času Petr Vorel, shodou okolností právě na rezidenční síti Františka Antonína Šporcka, pomocí metody vzájemné chronologické komparace významných šlechtických rezidenčních komplexů ve východních Čechách (pernštejnské Pardubice a Litomyšl v 16. století, Valdštejnův Jičín na počátku 17. století a Šporkův Kuks v polovině 18. století) demonstroval obecné vývojové rysy rezidenčních projektů v éře baroka,⁸¹ hned v další generaci nastoupivší po přepjatém filantropovi se zdá být vše jinak a obecné poučky přestávají platit. Podle Petra Vorla, který Kuks nepochybně správně považuje za „svým způsobem [...] prototyp ideální venkovské šlechtické rezidence, jak ji formovaly společenské normy vrcholného absolutismu“,⁸² je právě první polovina 18. století svědkem dalšího posunu důrazu v rámci rezidenční sítě aristokracie. Na jedné straně je to palác v sídle panovníka či v hlavním zeměpanském městě, který v této době nadále představuje „standardní podobu aristokratického sídla barokní doby“, na straně druhé pak stojí sídelní areál na venkově mimo rezidenční město, z něž se stává „nově konstituovaná společenská

79 Petr MAŤA, *Zrození tradice. (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední pání z Hradce, České Budějovice 1998* (= Opera historica 6), s. 513–552.

80 Aleš VALENTA, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011, s. 44–47 a 186–187.

81 Petr VOREL, *Sídelní síť Františka Antonína Šporcka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16. – 18. století*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 7, 2001, s. 7–16.

82 Tamtéž, s. 13. Na jiném místě (s. 8): „... z hlediska širšího kontextu, posuzujícího obecnější tendence ve vývoji šlechtických rezidencí, má Šporkův projekt v Kuksu svou zřetelnou logiku, či, jinak řečeno, v takřka krystalické podobě [...] odráží společenskou normu uvnitř aristokratické vrstvy v českých zemích ve vrcholném období absolutistické monarchie.“

*norma*⁸³. František Karel Swéerts-Sporck však pražský palác využíval jen tehdy, když k tomu byl donucen okolnostmi, a naopak své hlavní sídlo konstituoval v Lysé nad Labem, která svou strukturou a integrálním propojením panského sídla s okolním poddanským městem mnohem více vycházela ze starého modelu vrchnostenského rezidenčního města vrcholné renesance než z nového prototypu barokního sídla zasazeného do volné krajiny, jakým byl například Kuks.⁸⁴ Měli bychom připustit, že v míře reálného využívání rezidenční sítě nakonec zřejmě hrála daleko podstatnější roli osobní volba konkrétního šlechtice vycházející z jeho daných potřeb a vnitřního přesvědčení než obecné společenské normy a pravidla.

Jistě bychom to mohli přejít částečně opodstatněnou námitkou, že hrabě Swéerts-Sporck představuje onu pověstnou výjimku potvrzující pravidlo. Může být. Z toho mála, co zatím máme k dispozici pro smysluplnou komparaci, se však zdá, že by případ lyského pána nemusel být zase až takovou anomálií. Vezměme si příklad hraběte Jana Adama Questenberka, jemuž věnoval důkladnou studii Rostislav Smíšek, navíc nám dobře odpovídá i časově.⁸⁵ Hrabě disponoval za svého života klasickou rezidenční sítí v podobě hlavní venkovské rezidence v Jaroměřicích nad Rokytnou, vídeňským palácem v Johannesgasse, domem v Brně a dále pak sídly v centrech české enklávy vedlejších panství v Bečově nad Teplou a Javorné. Na základě Smíškem provedeného rozboru cestování hraběte v letech 1728–1743 můžeme říci, že v době vykonávání úřadu ve Vídni trávil drtivou většinu roku logicky tam. Potud i Questenberkův případ odpovídá obecným poučkám. Nicméně již tehdy si vytvořil jakýsi pravidelný režim, kdy v průběhu roku objížděl všechna svá panství – Vánoce a Velikonoce trávil v Jaroměřicích, v září a v říjnu zajížděl na Bečov a Javornou.⁸⁶ Po roce 1735 Questenberk dokonce trvale přesídlil do Jaroměřic (a do Brna), když jej císař pověřil funkcí u moravského zemského sněmu. Po roce 1743 se jeho životní styl změnil radikálně, když na veřejné úřady zcela rezignoval a až do roku 1752, kdy umírá, pobýval na Jaroměřicích. Rokem 1743 bohužel Smíškovy výzkumy hraběcího itineráře končí, nicméně lze důvodně předpokládat, že navyklý model inspekční cesty po svých panstvích neopustil ani tehdy, když se jeho dlouhodobou rezidencí staly právě Jaroměřice. Uvedený dobře zdokumentovaný případ hraběte Questenberka by mohl, zvláště poté, co musel trvale opustit Vídeň, vykazovat určité shodné rysy s metodou využívání svých sídel, kterou zhruba v téže době zvolil František Karel Swéerts-Sporck.

83 Tamtéž, tabulka na s. 15.

84 K typologii rezidenčních měst raného novověku Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století*, Pardubice 2001.

85 R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídni a Jaroměřicemi*, s. 331–354.

86 Tamtéž, s. 339–340.

Oba zvolené příklady také dobře korespondují s obecnou tezí Josefa Petráně, že po polovině 17. století se „v *panských domácnostech vyvinula jistá pravidelnost sezónního střídání pobytů během roku*“.⁸⁷ Tato slova byla sice očekávatelně vyřčena s ohledem na „*několik nejbohatších a nejvlivnějších rodin*“ a na dělení pozornosti mezi hlavní městskou a venkovskou rezidenci, ale právě relativně nízká (a záměrná) frekvence Swéerts-Sporckova pobytu v pražském paláci naznačuje, že ono pravidelné střídání rezidencí může mít i jinou podobu a zároveň ukazuje na možné důvody k částečnému přehodnocení Maťovy teze (či spíše jejího nekritického přebírání) o urbanizaci české aristokracie.

František Karel Swéerts-Sporck způsobem využívání rodových sídel odpovídá i jednomu ze tří migračních modelů šlechty, který pro období let 1620–1740 postuluje Jiří Kubeš a dokládá jej příklady zde zmíněného Jana Adama Questenberka, Františka Václava z Trauttmansdorfu, Adama Pavla Slavaty nebo právě Františka Antonína Šporcka. Zároveň však tvrdí, že tento způsob trávení času na venkovských rezidencích představuje „*výjimku z převážně se prosazujícího modelu urbanizace*“.⁸⁸ Do jaké míry však byl model rezidenční strategie, praktikovaný Swéerts-Sporckem a dalšími šlechtici (kterých zdá se nebylo zanedbatelné množství) výrazem alternativní a skutečně menšinové normy venkovského způsobu života, atraktivního právě pro tu část nobility, kterou nenazýváme dvorskou aristokracií, na to bude muset přinést uspokojivé odpovědi až další budoucí výzkum založený na analytickém zkoumání reálného využívání jednotlivých sídel. Už nyní je jisté, nikoliv však vlastně překvapivé, že podoby rezidenční sítě barokní aristokracie a skutečná frekvence pobytu šlechticů na jejich sídlech je barvitější, mnohovrstevnatější a daleko více šitá na míru konkrétním osobám vlastníků, než by se mohlo zdát.

87 J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 284.

88 J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 82.

b) v procentech

	1740	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747
<i>dny bez zápisů</i>	0 %	0 %	0 %	4,1 %	35,6 %	12,3 %	30,4 %	3,8 %
Lysá nad Labem	40,3 %	80 %	40,5 %	13,6 %	7,7 %	32,6 %	29,6 %	74 %
Nový Berštejn	7,7 %	0 %	32,3 %	60,2 %	39,5 %	30,7 %	0 %	5,6/9,6
Praha	52 %	14,2 %	22,5 %	6,6 %	6,6 %	1 %	5,8 %	0,3 %
Kuks	0 %	0 %	0 %	5,8 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Konojedy	0 %	0 %	3,3 %	3 %	0,5 %	2,5 %	0 %	0 %
Valkeřice	0 %	0 %	0,5 %	0,8 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Vidim	-	-	-	0,8 %	0,3 %	3,8 %	0 %	0 %
Kokořín	-	-	-	1,4 %	0,8 %	0,5 %	0 %	0,5 %
Lnáře	-	-	-	-	-	7,1 %	1,4 %	3,8 %
Kardašova Řečice	-	-	-	-	-	-	4,4 %	7,9 %

c) vícedenní souvislé pobyty mimo vlastní rezidenční síť

rok	datum	počet dní	místo
1741	7. – 18. srpna	12	Kladsko
1744	29. května – 29. června	32	Karlovy Vary
1744	3. – 4. srpna	2	Zahrádky u České Lípy
1745	30. června – 27. července	28	Karlovy Vary
1746	1. června ⁷ – 6. července	36	Karlovy Vary
1746	1. září – 25. října	55	Vídeň
1747	10. – 21. července	12	Vlkava

Poznámky k tabulkám:

- 1) Ve dnech 23. 3. – 1. 4. (vyjma 25. 3.) a 11. – 16. 4. Seeman nezapisoval.
- 2) Zápisy toho roku končí 23. 8.
- 3) Ve dnech 6. a 7. 2. a mezi 24. 4. a 5. 6. včetně Seeman nezapisoval.
- 4) Od 1. 1. do 30. 4. (vyjma 27. 3.) a dále a mezi 26. 4. a 18. 5. včetně Seeman nezapisoval.
- 5) Ve dnech 15. – 28. 1. Seeman nezapisoval, ale podle všeho pobývali v tu dobu na Novém Berštejně.
- 6) Přesnou délku pobytu hraběte ve Lnářích neznáme. Pobýval zde několik dní na konci května.
- 7) Jedná se o odhad, přesné datum příjezdu hraběte do Karlových Varů z Lnářů neznáme.

Příloha 2: Rezidenční síť Františka Karla Swéerts-Sporcka na Müllerově mapě Čech

Sídla zděděná:

- 1. Lysá nad Labem
- 2. pražský palác
- 3. Kuks
- 4. 5. Konojedy-Valkeřice

Sídla vlastní:

- 6. Nový Berštejn
- 7. -8. Vidim-Kokořín
- 9. Lnáře
- 10. Kardašova Řečice

Zusammenfassung

Die Residenz und ihr Herr. Die Residenzstrategie des Grafen Franz Karl Swéerts-Sporck im 2. Viertel des 18. Jahrhunderts

Die Studie beschäftigt sich mit dem Residenzregime des Grafen Franz Karl Swéerts-Sporck, des Erben Franz Anton Sporcks, einer der bemerkenswertesten Persönlichkeiten des ersten Drittels des 18. Jahrhunderts. Graf Swéerts-Sporck unterschied sich von seinem sozial überaus aktiven Vorgänger sehr stark – er war der Typ eines Landadligen, ein fähiger Ökonom, dessen wichtigste Lebensphilosophie in der guten Verwaltung des Grundbesitzes bestand. Eine öffentliche Karriere in Ämtern zog er absichtlich nicht in Erwägung. Er verfügte jedoch über einen recht ansehnlichen Grundbesitz, einschließlich eines zahlreichen und entwickelten Residenznetzes, das nach seiner Fertigstellung zehn Objekte zählte. Die Studie macht sich zur Rekonstruktion des Itinerars von Swéerts-Sporck in den Jahren 1740–1747 die täglichen Kalenderaufzeich-

nungen des gräflichen Hofmeisters Seeman zu nutze. Aufgrund derart sichergestellter Datenekonstruiert sie sodann die Bewegung des Grafen zwischen seinen Residenzen und das reelle Ausmaß der Nutzung der einzelnen Residenzen. Außerdem wird Swéerts-Sporcks Fall mit der bisherigen Modellvorstellung von einem adligen Residenznetz konfrontiert, die jedoch insbesondere von Tatsachenstudien vor dem Weißen Berg und von Studien aus den Kreisen der höchsten politischen und kulturellen Elite ausging. Das Residenzregime F. K. Swéerts-Sporcks weist nicht nur einige bedeutende Unterschiede zu diesem von der Literatur bisher angenommenem Modell auf, sondern auch zur Residenzstrategie seines Vorgängers, F. A. Sporck, von dessen Vermächtnis sich Swéerts-Sporck deutlich distanzierte.